

ESKİ ESER TAHRİBATI VE DEFİNECİLER

Mustafa AKKAYA
Samsun Müze Müdürü

Define, arapça kökenli bir sözcük olup gömme-gömülme anlamına gelmektedir. Tesadüfen bulunan, saklanmış veya gömülmüş değerli eşyalar topluluğudur. Hukuki tanımı: Bulunmalarından çok önce gömüldüğü veya saklandığı anlaşılan ve artık kimin malı olduğu ispat edilemeyen para, mücevher veya değerli taşlardan oluşan eşyalardır.

Defineyi bulmak amacıyla izinli veya izinsiz kazı yapan veya yaptıran kimseye defineci denir.

Define arama, Medeni Kanunumuzla vatandaşlarımıza bir hak olarak verilmiştir.

Define aramak isteyenler, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile bu kanuna dayanılarak çıkarılmış olan, 27.01.1984 gün ve 18294 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Define Arama-Yönetmeliği" hükümleri doğrultusunda define arayabilmektedirler.

Define arama işi yasal yollardan yapılıyorsa eski eser tahribi söz konusu olmamalıdır. Zira eski eser alanı olan yerlerde define aranamaz. Eski eser alanı olduğu bilinmeyen bir yerde izinli define kazısı yapılırken eski esere raslandığı zaman hemen kazı durdurulur. Bu nedenle bizim burada üzerinde duracağımız, anlatmağa çalışacağımız konu kaçak olarak yapılan define kazılarındaki eski eser tahribatlarıdır.

Türkiye'de en fazla tahrip edilen yerler höyükler ve tümülüslerdir. Ülkemizde höyükler iki şekilde tahrip olmaktadır.

- 1- Çeşitli kamu kuruluşlarının çalışmaları sırasında yapılan tahribat.
- 2- Şahıslar tarafından yapılan tahribat. Bu tür tahribatlar bilinçli veya bilinçsiz olarak yapılmaktadır.

Bilinçli tahribat, eski eser kaçakçıları ve defineciler tarafından; bilinçsiz tahribat ise sulu ziraat ve modern tarım araçları ile yapılan çalış-

maların yanısıra toprak nakli-taş sökülüp taşınması nedeniyle yapılan tahribattır.

Devrinin kral ve soylularına ait olmaları nedeniyle tümülüsler define avcılarının sürekli hedefleri olmuşlardır. Bu nedendir ki Anadolu'da en fazla tahribatı tümülüslerde görüyoruz. Günümüzün define hastalan tümülüs odalarını acımasızca dinamitleyerek havaya uçurarak, mermer sütunları-sütün başlıklarını balyozla paramparça edebilecek kadar bilinçsiz hareket etmektedirler. Antik çağda var olduğu dillerde dolaşan kral hazinelerinin peşinde koşan günümüz definecileri, tümülüsleri tahribe devam etmektedirler. Samsun İli, Ondokuzmayıs İlçesi, dağ köyündeki tümülüsün tahribi bu konuda en üzücü örneklerden birini oluşturmaktadır.

Tümülüs ya da kurgan tipindeki mezar türlerinin hemen hepsi yurdu-muzda bol miktarda bulunmaktadır. Bilindiği gibi ister ölü, isterse kremasyon (yakma) türünde olsun, İslami devirlerden önceki mezarlara ölü hediyeleri bırakılmış olup dönemlerinin kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını günümüze en iyi şekilde yansıtan önemli eser gruplarını içerirler ve çok zengin bir çeşitlilik gösterirler. Tümülüs ya da kurganlardaki mezarlardan madeni eşyaların bulunması, altın-gümüş gibi kıymetli süs eşyalarının da buralarda bol raslanması, bunların definecilerin hedefi olmasını ve soyulmalarını hızlandıran faktörlerin en önemlilerinden birisini oluşturmaktadır. Son yıllarda geliştirilen dedektörlerin de kaçak kazı yapanlar arasında yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmasıyla kontrolü çok zor durumlar ortaya çıkarmaktadır.

Definecilerin yaptığı tahribatı üç grupta inceleyebiliriz.

1-Kazma-kürekle kaçak olarak yapılan kazıların oluşturduğu tahribatlar: Bu tür tahribatta tahrip edilen alan, verdiği zarara kıyaslasalar da, milli varlığımıza indirilen darbe açısından onarını mümkün olmayan kayıplar yaratmaktadır.

2-Dozer tahribattan: Defineye biran önce sahip olmak amacıyla kaçak olarak kullanılan bu tip ağır makinelerle geniş alanlar tahrip edildiği için çoğu kez tahribatın boyutunu tesbit etmek ve kontrol altına almak ne yazık ki mümkün olamamaktadır.

3-Dinamit tahribattan: Günümüzde yapılan kaçak kazılarda define meraklılarının giderek artan ölçüde başvurdukları bu tahribat şekli şüphesiz ki en zararlı ve çok boyutlu olanıdır.

Eski eserlerin (kültür varlıklarının) tahribinde psikolojik ve sosyolojik etkenlerin rolü büyük olmaktadır:

Bazı insanların yaradılışlarında varolan kötülük tutkusu, tarihi eserleri olumsuz yönde etkileyen nedenlerden biridir. Kültür varlıklarının tahrip edilmesinde, hiçbir çıkara dayanmadan sadece yıkma-bozma zevki için başkalarının yaptığına zarar verme arzusu da bulunmaktadır.

Aşağılık duygusunun yapıcılığa, yapıcının eserine karşı oluşan hırsının yıkıcılığa yolaçması olağan hallerdendir.

Yıkıcı-tahrip edici evrensel nedenler arasında "inanç"ta bulunmaktır. Genellikle dine dayalı tutucu davranışların yanısıra değişiklik yaratma amacına yönelik yenilikçi denilen davranışlarda, kendi inandıkları görüşleri savunmak üzere, inançları dışında kalanlarla karşıt düşen simgelere gözyummanın ittiği olumsuz" etkilerin oluşturduğu yıkıcılığı teşvik etmektedir. Kişiliklerini, anılarını başkalarının eserlerinde bırakma arzusuna dayalı bir tutumun bazen bir tarihi yapıyı tamamen tahrip edecek ölçekteki zararlarını üzüterek seyrettiğimiz olmaktadır. Bu acı gerçekleri özetledikten sonra eski eserlerimizin korunması, tahribinin önlenmesi için neler yapmalıyız? Ne gibi önlemler almalıyız?

Hemen şu hususu vurgulayalım ki bilinçli bir şekilde tehlikeleri önlemek bunun için etkili bir koruma ortamı yaratarak duyarlı, akılcı bir yaklaşıma varabilmek ve yapıları açıklayabilmek için tarihteki örneklerden de yararlanarak yeterli tecrübeye sahip olmuş bir toplum durumundayız. İnsanların tarihin hiçbir devrinde görülmemiş güçte çevresini etkileme olanaklarına sahip olduğu günümüzde, insanın çevresi ile ilişkilerinde her nasılsa bazı şeylerin yanlış gittiğinde fikirbirliğine varılmış olduğu gözlenmektedir.

İnsanın oluşumunda, düşüncelerinin şekillenmesinde yaşamı boyunca çevresinin etkili olduğu açıkça görülmüştür. Eski eser ve çevre korunmasında varılan kararların ve bunların uygulanması için oluşturulan idari ve hukuki tedbirlerin, koruma aşamasında halkla bir ilişkisi kurulmamış ise yeterliliklerinden şüphe etmek lazımdır. Aksi taktirde korumaya yönelik çalışmaların olumlu olduğunu söyleyemeyiz.

Tarihi anıt ve çevrenin belirli bir şekilde korunamamasının nedeni "Kültür kopukluğu" gibi toplumumuzdaki yerel bir özellik ileri sürülerek tanımlanmaktadır. Ancak bunu aşan bir gelişim olarak geniş halk kitlesinin inancına, genel davranışına da bazen yer verildiği görülmekte; köklü ve etkili bir koruma biçimi için bunun desteklenmesinin gerekliliği yeni yeni kabul edilmektedir. Sadece idari ve hukuki tedbirlerle daha hızlı sonuç alınabileceğini düşünerek, uzun süreli olan ve güç gözükken halkın katılımıyla ilgi düzenlemeleri yapmayı ihmal etmekle kalıcı ve etkin çözümler yerine geçici çözümlerle oyalanmış olmamalıyız.

Ekonomik gelişmeye paralel olarak maddi çıkarların ön planda tutulduğu bir devirde, ortamın yıkıcılığından yakılarak, yalın tarihi değer yaklaşımıyla-tekniik düzenlemelerle yetinmek, toplumsal oluşum dikkate alınmadıkça etkili olmayacaktır.

Eski eserlerin korunmasında, tahribinin önlenmesinde en önemli hedef ekonomik sorunların çözümlenmesidir. Ekonomik sorunların çözümlenmesinden anlatmak istediklerimizi maddeler halinde açıkladığımızda:

1- Korunması gerekli taşınır kültür varlıklarının müzelerce bekletilmeden değerinin ödenmesi, taşınmaz kültür varlıklarının bakımı ve onarımlarının yapılabilmesi amacıyla "Kültür Varlıklarını Koruma Fonu"nun kurulması.

2- Eski eserleri tahrip edenleri veya kaçıranları ihbar edenlere ve bunları yakalayan kamu görevlilerine verilen ikramiyelerin arttırılması.

3- Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında, müzelere kazandırılarak değerlendirilmesinde, arkeologlarla birlikte çalışan ve ortak sorumluluk taşıyan müze araştırmacılarının mağduriyetlerinin giderilmesi, görevlerini istekle ve şevkle yapabilmelerinin sağlanması için gerekli düzenlemelerin en kısa sürede yapılması.

4- Kaçak kazı ihbarlarının anında değerlendirilebilmesi, eski eser alanlarının düzenli olarak kontrol edilebilmesi, çeşitli kurum ve kuruluşların isteği olan uzman raporlarının gecikmeden hazırlanabilmesi v.b. görevler için görev yoluğu harcama kaleminden müzelerce yeterli ödeneğin gönderilmesi.

Eski eserlerin korunması ve tahribinin önlenmesinde izlenecek en etkili yolun eğitime yönelik faaliyetlere ağırlık verilmesi olduğu hepimizce arzulanan ve kabul edilen bir hususdur. Bu nedenle:

1- Eğitime yönelik hizmetlere yoğunluk kazandırılarak halkımızın bilinçlendirilmesi yönündeki etkinliklerin arttırılması.

2- Basın-yayın çalışmalarına ağırlık verilerek T.R.T.nin programlarında eski eserlerle ilgili konulara daha sık yer verilmesinin sağlanması. Halkın eğitiminde en etkili araç durumunda olan Televizyonun 2. kanalında eski eserlerle ilgili değişik programların (gerek mevzuat yönünden gerekse eğitim açısından) yayınlanması suretiyle geniş halk kitlelerinin bilgi düzeyleri yükseltilmelidir.

3- Turizmin geliştiği yörelerimizde bulunan müzelerimiz, dernekleri kanalıyla kartpostal, kitap, yıllık, katalog bastırabilmekte, video filmleri yaptırarak çeşitli eğitim faaliyetlerinde kullanabilmektedirler. Bu tür basın yayın çalışmaları yapabilmeleri için turizmin gelişmemiş olduğu bölgelerimizdeki müzelerce bütçeden gerekli ödenek tahsis edilmelidir.

Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının ortaya çıkarılması amacıyla yapılan arkeolojik kazıların yanısıra, son yıllarda kurtarma kazılarının da yaygınlaştırılması sevindiricidir. Definecilerin en büyük hedefi durumunda bulunan tümülüslerin tahrip edilmeden kurtarma kazıları ile ortaya çıkarılarak koruma altına alınması korumada izlenebilecek en pratik yol olmalı.